

У рамках конференції у відділі стародруків та рідкісних видань відбулися книгознавчі читання, присвячені 600-річчю видатного винахідника друкарства Йоганна Гутенберга.

Як наголошував один із фундаторів Бібліотеки, акад. В. І. Вернадський, «ми можемо і повинні починати історію нашого наукового світогляду з відкриття книгодрукування».

Хоча точна дата народження Йоганна Гутенберга невідома, ювілейні заходи впродовж кількох років приурочують до початку нового сторіччя. Нещодавно Йоганн Гутенберг був визнаний у США «Людиною тисячоліття», а 2000 р. оголошений ЮНЕСКО роком Гутенберга.

Ще 1923 року заступник директора Всенародної бібліотеки України (нині — НБУВ) В. Ф. Іваницький, звертаючись до Ради бібліотекарів, писав: «Саме друкування зробило словесні твори приступними для широких мас <...>. Звідси й подячний спомин про ГУТЕНБЕРГА є обов'язок кожного, хто свідомо ставиться до сучасних культурних цінностей і кому дорога широка демократизація культури. А прямий обов'язок робітників освіти, а бібліотечних найпаче — зазначити необхідність такого спомину»¹. В. Ф. Іваницький запропонував Раді бібліотекарів обговорити питання про щорічне святкування «Дня Гутенберга», і в разі ухвали зазначеної пропозиції ввійти з клопотанням до відповідних інстанцій. Святкування бачилось у вигляді виставок, лекцій, популярних читань та ін.

Щорічного вшанування Гутенберга не вийшло. Однак у червні 1940 р. в Бібліотеці експонувалася велика виставка до 500-річчя винаходу друкарства, та у жовтні відбулася у Львові наукова конференція з тієї ж нагоди. Відкрив її доповіддю «Невідомий Гутенберг» завідділом стародруків нашої бібліотеки Б. І. Зданевич, якому належить кілька вагомих досліджень, присвячених винахіднику та інкунабулам. Саме він створив і опрацював колекцію інкунабул НБУВ, що налічує 525 прим. видань XV ст.

Атмосферу давнини, яка панує в читальному залі відділу стародруків та рідкісних видань, створюють не лише королівські книжкові шафи XVIII ст., а й живописний триптих, де зображені найвидатніші книжники — Йоганн Гутенберг (роботи художника Шаврина), Іван Федоров (художник Золотов), Єлисей Плетенецький (копія з оригіналу, який зберігається в Києво-Печерському державному історико-культурному заповіднику). Ці картини, що вшановують першодрукарів та засновника книгодрукування в Києві, Бібліотека придбала в 1930 р.²

¹ Інститут рукопису (ІР) НБУВ, ф. 52, № 23.

² Щоденник відділу стародруків ВБУ за 1929—1933 рр., запис за 23 липня 1930 р.

У книгознавчих читаннях взяли участь 54 особи. Аташе з питань культури посольства Німеччини в Україні п. Сабіна Файертаг коротко охарактеризувала історичний шлях книги і значення винаходу Гутенберга для всієї цивілізації.

Член Національної спілки журналістів України А. Я. Слободяник у своїй промові пов'язав винахід друкарства із сьогоденням, зі станом і проблемами книговидання в країні³.

Академік Російської академії природничих наук, видатний історик книги, д. і. н., проф. Є. Л. Немировський, який працює зараз у Науково-дослідному відділі рідкісної книги (Музеї книги) Російської державної бібліотеки, зазначив, що читання відкривають серію заходів по вшануванню пам'яті видатного першодрукаря, які мають відбутися у Німеччині та Росії. Вчений подарував Бібліотеці відбитки власних публікацій кирилических стародруків. Підкресливши, що повної бібліографії літератури про Гутенберга досі немає, хоча, за попередніми підрахунками, вона налічує близько 15 тис. назв, дослідник проаналізував найвідоміші праці з цієї теми, повідомив присутніх про вихід найближчим часом двох своїх нових монографій, присвячених винахідникові. Дослідникам добре відома монографія Є. Немировського про Й. Гутенберга. Ця праця, значно доповнена (обсяг збільшено втричі), готується до друку в Москві німецькою фірмою «Хагес», яка займається розповсюдженням книг у Росії. Це буде коштовне подарункове малотиражне видання, своєрідний шедевр поліграфічної продукції. Інша книга — про суть винаходу Й. Гутенберга — має вийти у видавництві «Наука» (80 друк. арк., понад 800 ілюстрацій).

Є. Л. Немировський нагадав спірні питання стосовно існування на зорі книгодрукування одночасно двох першодрукарів. Основну увагу в доповіді він приділив з'ясуванню датування й техніки друку одного з гутенбергівських видань — «Католікону», єдиного датованого друку з приписуваних Гутенбергу, в якому є колофон з датою — 1460 рік. У 70—80-х роках, коли для вивчення інкунабул почали застосовувати найновіші методи дослідження й порівнювати всі існуючі примірники, з'ясувалося, що деякі з них надруковано пізніше вказаної дати — в 1468—69 і навіть в 1472 р., хоча вихідні дані на всіх примірниках тіж самі та й набір ідентичний. Майже 750 стор. «Католікону» містить близько 100 тис. металевих літер, їх сукупна вага близько 750 кг. Жоден з друкарів навіть пізньої епохи не міг «заморозити» таку кількість літер на 12 років. Надалі були виявлені перевернуті й зсунуті рядки, проте завжди ці друкарські помилки місти-

³ Слободяник А. Віддарунок людству Йоганна Гутенберга // Друкарство. — 2000. — Травень-червень. — С. 4—7.

лися в двох суміжних рядках. Дослідники дійшли висновку: «Католікон» був надрукований не з набору, а з цільновідлитою подвійних рядків, на зразок лінотипних. Одна з останніх гіпотез: Гутенберг набрав текст, потім робив паперові матриці, з яких відливав подвійні рядки. Матриці зберігалися, а металевий шрифт використовувався для інших видань. Отже, винахід паперових матриць слід перенести з XIX ст. у XV, а Й. Гутенберга вважати винахідником стереотипії. Правда, цю гіпотезу приймають не всі спеціалісти, однак питання про існування водночас двох першодрукарів знято. Дослідження паперу та фарб стародруків у світі продовжується методом спеціальних проб на предмет наявності окремих добавок, адже кожен друкар виготовляв фарбу за власною технологією.

Завідділом рідкісних видань Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, д. ф. н. **І. Я. Лосієвський** розповів про зібрання інкунабул ХДНБ. Ця невелика колекція (10 прим.) досі ще не була предметом окремого дослідження та публікації.

Доповідь завідділом стародруків та рідкісних видань НБУВ, к. і. н. **Г. І. Ковальчук** було присвячено знаному інкунабулознавцю Борису Івановичу Зданевичу та історії відкриття ним і подальшої долі унікального, єдиного в світі примірника видання Й. Гутенберга «*Provinciale Romanum*». Його було вилучено з палітурки Біблії 1557 р., надрукованої в Женеві видатним друкарем Робером Етьеном. Відомо, що давні майстри-палітурники застосовували іноді шкіряні оправи з паперовою основою, а оскільки папір був дуже дорогим, тому часто використовувалася друкована макулатура — аркуші застарілих, пошкоджених, нерозпроданих видань. Завдяки цій практиці історія світового книговидання має ряд цінних пам'яток раннього періоду друкарства. Б. І. Зданевич дослідив знахідку і на основі палеотипічного, палеографічного та історичного аналізу переконливо довів приналежність її до друкарського верстата першодрукаря (інкунабула не мала вихідних даних). Проф. М. П. Кисельов писав: «Знахідку Б. І. Зданевича слід кваліфікувати як одне з найважливіших відкриттів XX сторіччя в галузі історії винаходу книгодрукування»⁴. Інших примірників цього видання досі не віднайдено. На жаль, оригінал «*Provinciale Romanum*» було втрачено ще до війни. У доповіді йшлося про своєрідне розслідування обставин зникнення раритету і необхідності перевидання його з копії, опублікованої Б. І. Зданевичем у 1941 р. До речі, взагалі нових видань Й. Гутенберга після відкриття

Б. Зданевича досі не знайдено. Виявляють лише окремі примірники інших його друків.

У виступі к. і. н. **В. Ю. Соколова** йшлося про природничо-наукові видання гутенбергівського періоду книгодрукування, зокрема книги з астрономії, що зберігаються у фондах. Доповідач проаналізував соціально-культурні чинники створення та поширення в Західній Європі XV ст. видань даного спрямування, розглянув питання про формування читацьких потреб у зв'язку з видавничою діяльністю друкарів, підкресливши, що більшість видань цієї тематики друкувалася латинською мовою.

Відомому досліднику давніх оправ, с. н. с. Національного музею у Львові **С. В. Зінченко** вдалося виявити та ідентифікувати серед зразків оправ музейної колекції й колекції інкунабул наукової бібліотеки Львівського університету авторські оправи двох палітурників XV ст. Дослідниця продемонструвала присутнім копії зображень на палітурках, зроблені методом притирання. Тогочасні оправи на інкунабулах — явище взагалі дуже рідкісне, а імена палітурників, як правило, невідомі. За допомогою можна було б звернутися до каталогу авторів оправ Е. Шунке, що вийшов у Німеччині, проте в наших бібліотеках він відсутній.

У читаннях взяли участь також викладачі кафебри організації видавничої справи, поліграфії, книгорозповсюдження Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Так, доц. кафедри, к. і. н. **Ж. М. Ковба** в своїй доповіді порушила проблеми популяризації інкунабул як засобу національного виховання, підвищення книжкової культури в законодавчих органах. Викладач цієї ж кафедри **М. Т. Андрійчук** висвітлив період початку вітчизняного книгодрукування, здійснив історіографічний огляд літератури з проблематики, зокрема підтримав гіпотезу О. Ороса про започаткування друкарства в Україні до Івана Федорова в Грушевському монастирі на Закарпатті.

Про найдавніші інкунабули колекції відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ повідомила його н. с. **Н. П. Бондар**, а н. с. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України **М. А. Шамрай** охарактеризувала останнє надходження до колекції — п'ятитомне видання латинської Біблії, випущене Адольфом Рушем у Стразбурзі десь у 1481 р.

Гостями наукових читань були співробітники відділів рідкісних видань Національної парламентської бібліотеки, Державної історичної бібліотеки, Наукової бібліотеки Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Державної науково-педагогічної бібліотеки та інших, майже всі науковці Державного музею книги і друкар-

⁴ Кисельов Н. П. Пятисотлетие книгопечатания // Историк-марксист. — 1941. — № 1. — С. 103—104.

ства України, студенти й викладачі книгознавчої спеціалізації КНУКМ.

У відділі було організовано виставку, на якій представлено найцінніші інкунабули НБУВ, численну літературу XIX—XX ст. про Й. Гутенберга, видану в різних країнах, переважно німецькою і російською мовами. Книга, звичайно ж, підвладна дії часу. І разом з тим її життєстійкість вражає, навіть у порівнянні з новітніми носіями інформації, в чому переконують нас первістки друкарського верстата — інкунабули.

Серед пропозицій, що прозвучали на книгознавчих читаннях, були такі: 1) звернутися до голови Київміськради і просити назвати одну з вулиць Києва ім'ям видатного винахідника дру-

карства — Йоганна Гутенберга; 2) силами НБУВ перевидати дослідження Бориса Зданевича «Provinciale Romanum» — невідомий друк Гутенберга» як таке, що становить бібліографічну рідкість; 3) відзначити необхідність подальшої координації зусиль у питаннях дослідження стародруків та рідкісних видань, ширше пропагувати здобутки науковців у цій галузі, зокрема в популярних виданнях.

*Галина Ковальчук,
заввідділом стародруків та рідкісних
видань НБУВ, доц.,
к. і. н.*

Роботу секції «Теоретичні та методичні проблеми біографічних досліджень» (наук. кер. — директор Інституту біографічних досліджень НБУВ, д. і. н. В. С. Чишко, доц. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, к. і. н. Г. В. Стрельський; учений секретар — О. В. Бугаєва) було присвячено розгляду питань, пов'язаних з підготовкою матеріалів Українського біографічного словника (УБС). З доповідями виступили 25 представників різних установ Києва, Львова, Маріуполя, Херсона, Рівного. Питання біографістики, крім фахівців, стали цікавити й широкий загал науковців суміжних спеціальностей. На конференції взяли участь в обговоренні 43 особи.

Значні напрацювання в галузі української біографістики за останнє десятиріччя стали серйозною підставою для виявлення якісно нового рівня осмислення теоретичних засад, окреслення нових методів та підходів національної біографістики, обробки ІР.

У доповідях ішлося про:

- ✓ критерії добору імен до УБС (В. С. Чишко, В. І. Попик, В. В. Кривошея, С. М. Лисенко, О. В. Бугаєва, М. А. Журба, Н. О. Гажаман);
- ✓ джерельну базу підготовки УБС (Т. В. Куриленко, О. Г. Луговський, Г. В. Стрельський, Н. І. Мельник, М. І. Гончаренко, Н. Г. Солонська, М. Д. Ходоровський, Г. Я. Рудий);
- ✓ досвід укладання біобібліографічних словників (С. М. Ляшко, Д. В. Устиновський, Л. Г. Рева, В. О. Константинов, Л. А. Пашун);
- ✓ біографічні портрети діячів України (В. М. Романцов, Н. О. Смоліна, І. С. Івченко, В. М. Ковальчук, С. Г. Водотика).

В. С. Чишко в доповіді «Український біографічний словник: проблеми відбору імен» розкрив новий аспект питання з точки зору новітніх сучасних підходів української біографістики як галузі історичної науки — щодо внеску тієї чи іншої особи в національну скарбницю. Йдеться про врахування багатьох елементів «складання» біографії відповідно до специфіки сфери діяльності особи, її оточення, умов і завдань, історичного етапу. Було також розглянуто питання т. зв. негативних постатей і форми подання біографічної інформації про них в УБС.

К. і. н., с. н. с. Інституту В. І. Попик (доповідь «Етнічне походження, самоідентифікація та етнокультурна приналежність особи») аналізував критерії добору імен до УБС у ракурсі співвідношення етнічного походження особи, її особистої етнічної ідентифікації та реальної культурної приналежності (орієнтації) як в історичному минулому України, так і в сучасному полікультурному й поліетнічному українському суспільстві. Розв'язання даної загальної теоретико-методологічної проблеми історичної біографістики обумовить вирішення практично-прикладних завдань створення не тільки УБС, а й інших біографічних словників та видань історико-біографічного жанру, присвячених відомим представникам окремих етнічних меншин України — болгар, німців, євреїв, греків, поляків та ін. Лише за умови охоплення відомих діячів української землі незалежно від їх етнічного походження, громадсько-політичних переконань, культурних орієнтацій видається можливим відтворити справжню картину історії й культури нашої країни.

© Ковальчук Г. І., Київ, 2001